

ҚИШЛОҚ ЖОЙЛАРДА АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ

Узақбаев К.К.

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Бу илмий мақолада қишлоқ жойлар, қишлоқ жойларнинг географик ўрганилиш тарихи, қишлоқ жойларда аҳолига хизмат кўрсатиш соҳалари ҳудудий ташкил қилишнинг назарий ва амалий масалалари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: қишлоқ, шаҳар, аҳоли, шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари, қишлоқ аҳоли пунктлари, тўлиқ поғонали схема, чекланган поғонали схема, мономарказий схема, мактаб, мактабгача таълим муассасаси, соғлиқни сақлаш муассасалари, йўналиши, маъмурий йўналиш

КИРИШ

Одамзотнинг энг дастлабки ҳунарлари овчилик ва термачилик бўлиб, маҳсулотларга бўлган талабларнинг ўсиши натижасида ёввойи ҳайвонлар қўлга ўргатилиб чорвачилик ва чорва моллари кучидан фойдаланган ҳолда деҳқончилик юзага чиқди. Деҳқончилик натижасида ўтироқ турмуш тарзига ўтган одамлар қишлоқларни пайдо қилди. Деҳқончилик ва чорвачиликка керак маҳсулотларни ясайдиган ҳунармандлар қатлами пайдо бўлгач, ҳунармандлар мавзелари пайдо бўлиши оқибатида қишлоқлар йириклашиб дастлабки шаҳарлар пайдо бўла бошлади. Қишлоқлар шаҳарларга қараганда аҳоли яшаш жойининг қадимийроқ шаклидир [14]. Дунёдаги энг дастлабки шаҳарлар қишлоқларнинг урбанизациялашуви асосида пайдо бўлган.

Шаҳар одамларнинг катта консентрацияси, кўп қаватли бинолар, юқори тирбандлик. Қишлоқ сўзи билан эса қарама-қарши манзара пайдо бўлади: бир қаватли уйлар боғлари ва томорқалари билан, сукунат, сийрак аҳоли [11].

Рус иқтисодий географи А.И.Алексеев таъкидлаганидек «қишлоқ жойлар – бу шаҳарлардан ташқаридаги аҳоли яшайдиган барча жойлардир» [10]. Қишлоқ жойларга берилган бундай қисқа ва лўнда таърифни В.А.Максимов янада ривожлантиргани ҳолда, уни табиий шароит ва ресурслар, қишлоқ аҳолиси ва унинг ўзиша хос турмуш тарзи, одамлар меҳнат натижаси – турли туман асосий фондлар, қишлоқ аҳолисининг ишлаб чиқариш фаолияти кабилар билан бойитади [13].

Шаҳарлар ва қишлоқ жойлар географиясини алоҳида тармоқ сифатида қарасак, шаҳарларни кўп ўрганган георбанистларни кўп учратамиз. Лекин қишлоқ жойлар камроқ тадқиқ қилинган.

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги мамлакатларининг ижтимоий-иқтисодий география фанида бу йўналишнинг асосчиси сифатида Москва давлат университетининг профессори С.А.Ковалёв эътироф этилади. Кейинчалик бу йўналишдаги аҳамиятли изланишларни Б.С.Хорев, А.И.Алексеев, И.К.Орфанов, Т.Г.Нефёдова, Е.Е.Лейзерович, О.С.Русинова ва бошқа олимлар давом эттиришган ва шуғулланиб келмоқдалар.

Ўзбекистонда қишлоқ жойлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг географик жиҳатлари З.М.Акрамов, Р.Валиева, Э.Ташбеков, Г.Р.Асанов, О.Б.Ота-Мирзаев, Ю.Аҳмадалиев, Е.У.Умаров, А.С.Солиев, А.А.Қаюмов, М.И.Назаровларнинг илмий ишларида кўриб чиқилган [18].

АСОСИЙ ҚИСМ

Аҳолининг яшаш шароитларини ўзида акс эттирувчи асосий кўрсаткичлар бу хизмат кўрсатиш тармоқлари яъни инфраструктура билан таъминланганлиги ҳисобланади. Қишлоқ жойларда шаҳарларга қараганда инфраструктура билан таъминланиши бирмунча паст. Қишлоқларнинг катта-кичиклиги уларнинг функциясига боғлиқ бўлиши билан бирга бундай аҳоли манзилгоҳларида аҳолига хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш шароити турлича бўлади.

Қишлоқ туманлари аҳолисига хизмат кўрсатишнинг ҳудудий ташкил этилиши аҳолининг ўрналашиш шаклига, аҳоли пунктлари орасидаги транспорт тизимига, шаҳарга узоқ-яқинлигига боғлиқ бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларининг Қишлоқ хўжалиги корхоналари ҳудудларини меъморийрежалаштириш ва ташкил қилиш меъёрларига кўра қишлоқлар қуйидаги 4 тоифага бўлинади [15].

1-жадвал

Ўзбекистон Республикасида қишлоқ аҳоли пунктларининг тоифаланиши

Гартиб рақами	Қишлоқ аҳоли пунктлари	Аҳоли сони
1	Йирик	5000 дан ортиқ
2	Катта	3000 дан 5000 гача
3	Ўртача	1000 дан 3000 гача
4	Кичик	1000 гача

А.С.Солиев махсус тадқиқотларда бу гуруҳлаштириш янада аниқроқ даражада бажарилишини, бунда қишлоқларнинг катта-кичиклиги бўйича қуйидаги синфларга ажратилишини айтиб ўтади:

- Майда қишлоқлар – аҳоли сони 500 кишигача;
- Кичик қишлоқлар – 500-1000 киши;
- Ўрта қишлоқлар – 1000-3000 киши;
- Катта қишлоқлар – 3000-5000 киши;
- Йирик қишлоқлар – 5000 кишидан зиёд [14].

Шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига кўра ижтимоий ва маданий-маиший хизмат кўрсатиш муассасалари ва корхоналари тармоғини ташкил этилишини ижтимоий хизмат кўрсатишнинг қарор топган тизимларига мувофиқ тарзда, яшаш жойида ижтимоий хизмат кўрсатиш билан таъминланганлик даражасини ҳисобга олиб лойиҳалаштириш зарур.

Ижтимоий ва маданий-маиший хизмат кўрсатиш тизимининг ташкил этилиши қуйидагиларни таъминлаши керак:

- хизматларни олиш учун маблағ, куч ва вақтни энг кам сарфлаган ҳолда хизмат кўрсатишнинг оммавий ва яқка тартибдаги турларининг тўлиқ комплексини;

- шаҳарсозлик ривожланишининг ҳар бир босқичида хизмат кўрсатиш даражасини изчил тарзда секин-аста оширилиб боришини;

- жамоат ва хусусий хизмат кўрсатишнинг янги усуллари, шакллари ва турларини жорий этиш ва уларни янада такомиллаштириш.

Маданий-маиший хизмат кўрсатиш муассасалари тармоғининг лойиҳалаштирилиши қуйидаги шаҳарсозлик омилларини ҳисобга олиб бажарилиши лозим:

- ҚФЙ нинг ҳудуди жойлашган туманнинг халқ хўжалигидаги ихтисослашуви;

- қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва ихтисослашувнинг асосий йўналишлари;

- шаҳар ташкил қилувчи базанинг хусусиятлари;

- ҚФЙ ҳудудининг режавий тузилмаси ва функционал зоналаштирилиши;

- ташқи ва ички транспорт алоқалари ва муҳандислик инфратузилма тизими;

- аҳолининг зичлиги, ишлаб чиқариш, меҳнат ва маданий-маиший алоқалар туси;

- аҳоли пунктининг жойлаштириш ва манзилгоҳлараро хизмат кўрсатиш тизимидаги миқёси ва аҳамияти, аҳоли пунктини ривожлантириш истиқболлари;

- ҳар хил тоифадаги тизимларнинг марказларига вақт оралиғида

транспортда етиб бориш имкониятлари;

- хизмат кўрсатиш бўйича кўчма воситалар тармоғининг кенг жорий қилиниши.

ҚФЙ нинг бутун ҳудудида мактабгача таълими муассасаларитармоғининг ташкил қилинишида куйидаги кўрсаткичлар асос қилиб олиниши кўзда тутилган.

Аҳолисининг сони 1000 кишигача бўлган аҳоли пунктларида кам сиғимли болалар боғчалари-ясиларини жойлаштириш кўпроқ мақсадга мувофиқдир. Соғломлаштириш ва ихтисослашган болалар боғчалари - ясиларини аҳолисининг сони 3000 дан ортиқ бўлган йирик ва катта қишлоқ аҳоли пунктларида жойлаштириш мақсадга мувофиқ.

Мактабгача таълим муассасалари билан таъминланганлик даражасини 2-жадвалга мувофиқ қабул қилиш лозим. Унга кўра аҳолисининг сони 5000 кишидан ортиқ бўлган йирик қишлоқларда мактабгача таълим муассасаларига бориш ёшидаги болаларнинг 60 фоизи, катта ва ўртача қишлоқларда 45-60 фоизи, кичик қишлоқларда 35-50 фоизи қамраб олиниши зарур.

2-жадвал

Мактабгача таълим муассасаси билан таъминланганлик даражаси

Тартиб рақами	Қишлоқ аҳоли пунктларининг типлари	Мактабгача таълим муассасаси билан таъминланганлик даражаси, мактабгача ёшдаги болаларнинг қамраб олинишининг фоизи			
		Умумий	Соғломлаштириш	Ихтисослашган	Жами
1	Йирик	50	8	2	60
2	Катта	40-50	3-10	2-3	45-60
3	Ўртача	35-40	5-10	5-10	45-60
4	Кичик	25-30	5-10	5-10	35-50

Изоҳ: 1. Мактабгача таълим муассасалари билан қамраб олинганлик фоизи маҳаллий шарт- шароитларга мувофиқ лойиҳалаштириш топшириғига кўра ўзгартирилиши мумкин.
2. Соғломлаштириш ва ихтисослашган мактабгача таълим муассасалари билан таъминланганлик даражаси соғлиқни сақлаш органлари томонидан аниқлаштирилади.

Мактабгача таълим муассасалари учун ер участкаси майдони сиғимга қараб қабул қилиниши керак: 25 ўрингача – ҳар бир болага 50 кв.м., 90 ўрингача – ҳар бир болага 40 кв.м., 90 ўриндан кўп бўлганида – ҳар бир болага 35 кв.м. Мактабгача таълим муассасалари ҳар бир қишлоқ аҳоли пунктининг 30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойида, 500-750 метр радиусда жойлашган бўлиши

керак.

ҚФЙ да мактаб таълим муассасалари тармоғининг ташкил қилинишида қуйидаги кўрсаткичлар асос қилиб олинади (3-жадвал).

Шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига кўра Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудуди бўйича мактабларда ўқишни бир сменада ташкил қилиш режалаштирилган. Аҳолиси 500 кишигача бўлган олис қишлоқларда 9-45 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға фақат бошланғич мактабларни, аҳолиси 600-1000 киши бўлган аҳоли пунктларида 54-90 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға бошланғич мактаб ва 85-145 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға асосий мактаб, умумий 139-225 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға мактабларни, аҳолиси 1500-2500 киши бўлган аҳоли пунктларида 134-222 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға бошланғич мактаб ва 216-360 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға асосий мактаб, умумий 406-676 оралиғидаги ўқувчи сифимиға эға мактабларни, аҳолиси 3000 киши ва ундан кўп бўлган аҳоли пунктларида 270 дан кўп ўқувчи сифимиға эға бошланғич мактаб ва 436 дан кўп ўқувчи сифимиға эға асосий мактаб, умумий 818 дан кўп ўқувчи сифимиға эға мактабларни ташкил қилиш кўзда тутилган.

3-жадвал

Мактаб ёшидаги ўқувчиларнинг умумтаълим мактаблари билан қамраб олиниши

Г/р	Аҳоли пунктларининг номланиши	Ўқув муассасасининг номланиши	Бир сменада ўқитилганида қамраб олишнинг ҳисобланган кўрсаткичи, %	Ўқувчиларнинг тахминий жойлаштирилиши	1 ўқувчи учун ер участкасининг тахминий майдони, м ²
1	Аҳолиси 500 кишигача бўлган олис қишлоқлар	Бошланғич мактаб. Бошланғич мактаб билан ўқитувчининг уйи	100	9-45	60 плюс ўқитувчининг томорқа участкаси
2	Фермалар, ишлаб чиқариш объектлари қошидаги аҳоли пунктлари, 600-1000 киши	Жами: шумладан: бошланғич мактаб. асосий мактаб	100 100 100	139-225 54-90 85-145	60 60
3	Ёрдамчи қишлоқ аҳоли пунктлари, 1500-2500 киши	Жами: шумладан: бошланғич мактаб. асосий мактаб	100 100 100	406-676 134-222 216-360	60 50
4	Асосий марказий аҳоли пунктлари, 3000 киши ва ундан кўпроқ	Жами: шумладан: бошланғич мактаб. асосий мактаб	100 100	818 дан кўп 270 дан кўп 436 дан кўп	50 50

Аҳолиси 3000 киши ва ундан кўп бўлган аҳоли пунктларидаги ва аҳолиси 1500-2500 киши бўлган аҳоли пунктларининг умумий мактабларида ҳар бир ўқувчи учун ажратилган тахминий ер участкаси майдони 50 м², қолган аҳоли пунктларида 60 м² ни ташкил қилади.

Соғлиқни сақлаш муассасаларини қишлоқ аҳоли пунктларининг аҳоли яшайдиган ҳудудларида, санитария-гигиена шарт-шароитларига кўра энг қулай ер участкаларида, аҳолининг яшаш ва ишлаш жойларига максимал яқинлаштирилишини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш лозим.

ҚФЙ нинг бутун аҳолиси тиббий ёрдам билан тўлиқтаъминланиши керак, туман марказида ёки вилоят марказида ёхуд шаҳартипидаги йирик посёлкаларда жойлаштириладиган касалликларнинг турлари бўйича (юкумли, онкология ва ҳоказо) махсус касалхона ва клиникалар бунданмустаносно.

ҚФЙ аҳолисига тиббий хизмат кўрсатилиши куйидаги принципга кўра ташкил қилиниши лозим:

1) Касалликларни даволаш ва уларнинг профилактикасини ўз ичига оладиган кундалик тиббий хизмат кўрсатиш. Бундай муассасалар пиёда етиб борадиган узоқликда, яъни деярли барча қишлоқ аҳоли пунктларида бўлиши лозим.

2) Енгил ва оғир касалликларнинг диагностикаси ва даволанишини ўз ичига оладиган даврий тиббий хизмат кўрсатиш. Бундай муассасалар аҳолиси 1000 кишидан ортиқ бўлган қишлоқ аҳоли пунктларида ва транспортда 30 дақиқа ичида етиб бориладиган тарзда жойлаштирилади, уларда ҳам катталар, ҳам болалар бўлимлари бўлиши керак.

3) Оғир ва сурункали хасталиклар билан оғриган касалларга эпизодик хизмат кўрсатилиши (юкумли, онкологик, сил ва шу каби касалликларни даволашга мўлжалланган ихтисослашган даволаш муассасалари). Бундай муассасалар туман ва вилоятлар марказларида ҳамда республика пойтахтида жойлаштирилади.

Аҳолиси 500 кишигача бўлган қишлоқларда тиббий пунктнинг шифокорнинг турар жой биносида жойлаштирилишига йўл қўйилади:

- аҳолиси 1000 дан 2000 кишигача бўлган қишлоқ аҳоли пунктларида кенг профилдаги тиббиёт ходимлари ва дорихонаси мавжуд қишлоқ врачлик пунктлари ташкил этилади, олис қишлоқлар аҳолисига маслаҳатлар берилиши, уларни даволаш учун шу ерда ётқизилиши ҳам назарда тутилиши керак;

- аҳолисининг умумий сони 3000 кишидан ортиқ бўлган аҳоли пунктлари гуруҳлари учун таркибида поликлиника, туғруқхона, лаборатория ва дорихона бўлган участка касалхоналарини назарда тутиш лозим;

- болаларнинг саломатлигини мустаҳкамлаш мақсадида ҚФЙ ҳудудида иқлими ва табиий шароитларига кўра қулай зоналарда соғломлаштириш комплексларини, катта ёшдаги аҳоли учун эса дам олиш уйлари ва профилакторийларни назарда тутиш лозим; асосий қишлоқ аҳоли пунктларида далада ишлайдиган аҳоли ўсимликшунослик, боғдорчилик, чорвачилик ва

муҳандислик инфратузилмаси ходимларига ҳам профилактик, ҳам тез ёрдам кўрсата оладиган “мобил тиббий пунктлар” ташкил қилиниши назарда тутилиши керак.

ҚФЙ ҳудудида ветеринария хизматини, ҳар бир чорвачилик корхонаси қошида лаборатория ва дорихонаси бўлган ветеринария шифохонасини назарда тутиш лозим.

Тиббий муассасаларнинг аҳоли сонига боғлиқ равишда тавсия этиладиган номенклатураси 4-жадвалда келтирилган.

Тиббиёт муассасаларини лойиҳалаштириш СанҚваМ №0292 га мувофиқ бўлиши лозим.

4-жадвал

100-200 киши	201-500 киши	501-1000 киши	1001-2000 киши	2001-3000 киши	3001-5000 киши
Шифокор (фельдшер) истиқомат қиладиган уй қошидаги дорихона дўкончаси бўлган тиббий пункт	Маҳалла маркази қошидаги дорихонапункти бўлган тиббий пункт ёки шифокор истиқомат қиладиган уй қошидаги дорихона дўкончасибўлган тиббий пункт	Дорихонаси ва лабораторияси бўлган қишлоқ врачлик пункти	Стационари, лабораторияси ва дорихонаси бўлган қишлоқ врачлик пункти	Даволаш-профилактикамаркази, шу жумладан профилакторий VII - VIII тоифали дорихонаТиббий тез ёрдам станцияси	
1-2 та қабул	2-6 та қабул	7-13 та қабул	13-26 та қабул	Бир сменада 100-125 кишини қабул қиладиганва диагностика маркази мавжуд кўп профилли	
2-3 ўринли	7-8 ўринли	8-14 ўринли	15-28 ўринли	80-140 койкали туғруқхона бўлимига эга участка касалхонаси 500 порцияга мўлжалланган болалар учун сут ошхонаси	

ҚФЙ аҳолисига маданий-маърифий ва савдо-маиший хизматларни кўрсатувчи корхоналар ва муассасалар тармоғининг жойлаштирилиши мавжуд объектларнинг бу каби объектларга эҳтиёжни ҳисобга олиб туриб қилинган таҳлили асосида, ўзига хос миллий хусусиятлар ва қарор топган анъаналарни инобатга олган ҳолда ҳал қилиниши лозим. Қишлоқ аҳоли пунктларида яшайдиган аҳоли сонидан қатъи назар аҳолини бундай хизматлар билан тўлиқ қамраб олиниши, шунингдек ШНҚ 2.07.02 талабларига мувофиқ ногиронлар учун шарт-шароитлар яратилиши керак. Хизмат кўрсатиш корхоналари пиёда ва транспортда етиб бориш мумкин бўлган радиус чегарасида 5-жадвалга биноан жойлаштирилиши керак.

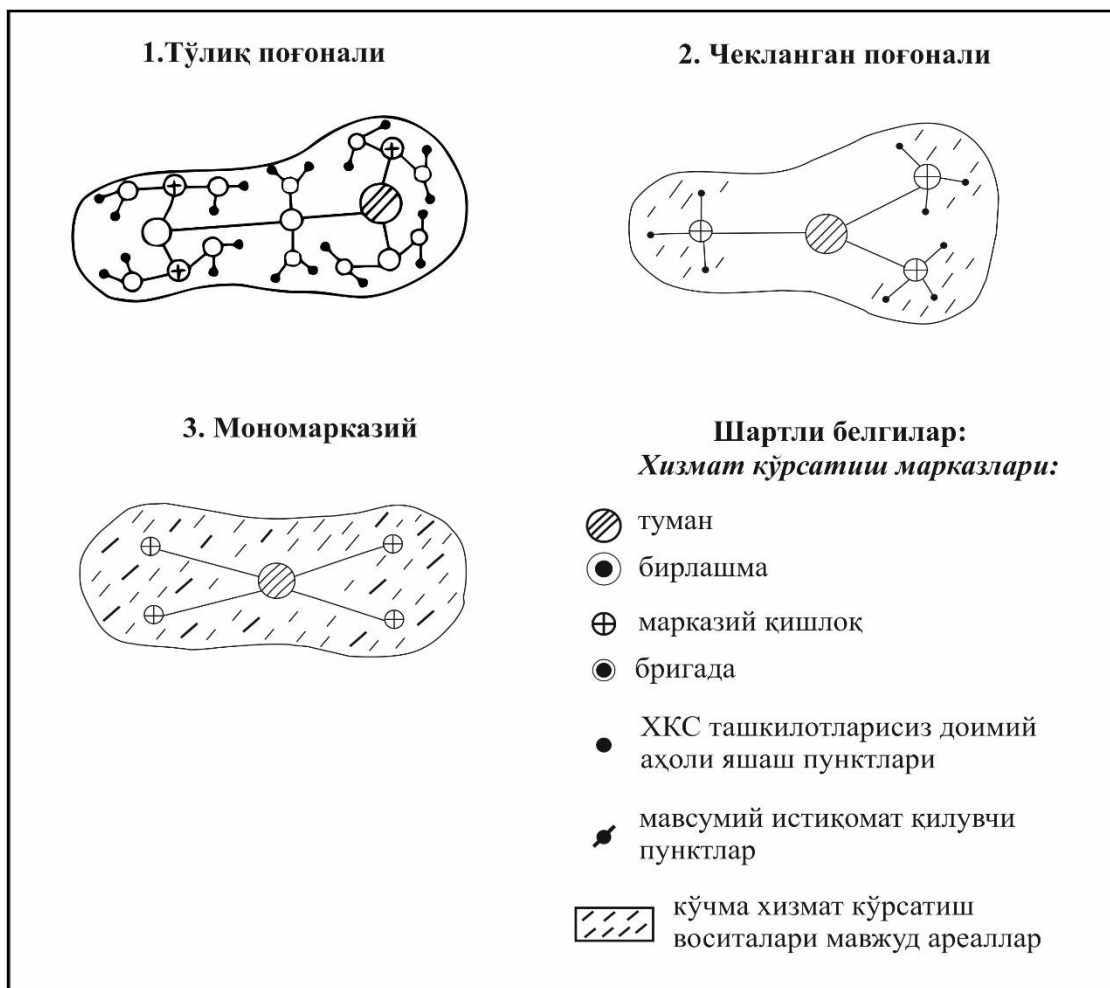
5-жадвал

Т/р	Муассасалар	Хизмат кўрсатиш радиуслари
1.	Мактабгача таълим муассасалари (боғча-ясиллар)	Ҳар бир қишлоқ аҳоли пунктининг 30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда, 500-750 м
2.	Бошланғич мактаблар	30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда, (имкон қадар болалар боғчалари-ясиллари билан бирга), 500-750 м
3.	Асосий мактаблар	30 дақиқа ичида транспортда етиб олиш мумкин бўлган жойда, 750-2000 м
4.	Спорт иншоотлари: - текис майдондаги - спорт заллари - спорт комплекслари	Ҳар бир қишлоқ аҳоли пунктида Мактаблар қошида қишлоқ аҳоли пунктларининг гуруҳи ёки ҚФЙ худуди учун 30 дақиқа ичида транспортда етиб олиш мумкин бўлган жойда
5.	Савдо корхоналари: - энг зарур моллар сотиладиган - шу каби, танлаб олинадиган эҳтиёжларни қондирадиган Умумий овқатланиш корхоналари	30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда, 300-750 м 60-120 дақиқа ичида транспортда етиб олиш мумкин бўлган жойда 20 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда
6.	Маиший хизмат кўрсатиш корхоналари	30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда
7.	Клублар	60 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда
8.	Бошқарув органлари	Катта ва йирик қишлоқ аҳоли пунктларида
9.	Алоқа корхоналари	30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда
10.	Тиббиёт муассасалари: - тиббий пункт, қишлоқ врачлик пункти - дорихонаси мавжуд участка касалхонаси	Ҳар бир қишлоқ аҳоли пунктида 30 дақиқа ичида пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда 30-60 дақиқа ичида транспортда етиб олиш мумкин бўлган жойда

Маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғини ташкил этиш учун стационар бинолардан ташқари кўчма воситаларни ва мавсумий фойдаланиладиган иншоотларни ҳам назарда тутиш ва улар учун тегишли майдонларни ажратиш зарур.

Қишлоқ жойларида хизмат кўрсатишни ҳудудий ташкил этишнинг турличалигини куйидаги учта схемага (Д.Н.Лухманов бўйича) киритиш мумкин [12].

1. **Тўлиқ поғонали схема** туманда ўрта ва йирик хизмат кўрсатиш марказлари ва ривожланган йўл тармоқларининг мавжудлиги билан юзага келади. Туман маркази бундай шароитда асосан эпизодик эҳтиёжларни қаноатлантиради. Даврий эҳтиёжлар – хўжаликлар, қишлоқ кенгашлари ва хўжаликлараро марказларида ҳамда кундалик эҳтиёжлар – одатда бригада қишлоқларида ва қишлоқ фуқоралар йиғинларининг бўлим поселкаларида вужудга келади (1-1 расм).

1 расм. Туманлар ичидаги хизмат кўрсатиш соҳалари (ХКС) ташкилотларининг асосий схемалари

2. **Чекланган поғонали схема** аҳолининг «ўрта халқа» (нисбатан йирик аҳоли пунктлари – маҳаллий марказлар) мавжуд бўлмаган сийрак жойлашган туманларида юзага келади. Бу жойларда хўжаликлараро марказлар мавжуд эмас ёки кам, туман аҳолисининг хизмат кўрсатиш юзасидан туман марказига интилиши 1-типдагидан юқори, хўжалик марказлари хизмат кўрсатишнинг чекланган турларинигина (асосан кундалик эҳтиёж хизматлари) қаноатлантириши мумкин. Туманнинг чекка қисмлари учун кўчма хизмат кўрсатиш турлари аҳамият касб этади (1-2 расм).

3. **Мономарказий схема** айниқса мавсумий фаолият кўрсатувчи пунктлар улушига эга аҳоли сийрак ўрналашган туманлар учун хос (1-3 расм). Хизмат кўрсатишни амалга оширишда туман марказларининг аҳамияти анча юқори. Туман хизмат кўрсатиш соҳалари туман марказига суянадиган кучли ривожланган кўчма хизмат кўрсатиш тизими билан тўлиқтирилади. Табиийки, бунда айниқса туман марказидан ва магистрал йуллардан йироқда жойлашган қишлоқ аҳолисига хизмат кўрсатишнинг энг ноқулай шароитлари мавжуд бўлади.

ХУЛОСА

Хизмат кўрсатиш тармоғини лойиҳалаштириш қуйидаги тизимга кўра бажарилиши лозим:

1) кундалик хизмат кўрсатиш (маҳалла маркази, дўкон, чойхона, сартарошхона, кийим-кечак ва пойафзалларни таъмирлаш, дорихона, дам олиш ва жисмоний тарбия-соғломлаштириш масканлари ва ҳоказолар).

Бундай муассасалар пиёда етиб олиш доирасида бўлиши ва, фақат сийрак жойлаштириш тизими мавжуд бўлган ҳоллардагина, транспортда 30 дақиқа ичида етиб олиш мумкин бўлган жойда жойлаштирилишига йўл қўйилади. Хизмат кўрсатишнинг I-босқичли объектлари б-жадвалда келтирилган.

2) даврий, вақти-вақти билан хизмат кўрсатиш. Бундай объектлар (маданият уйлари, дам олиш марказлари, универмаг, бозорлар, ресторанлар, маиший хизмат кўрсатиш комбинатлари, кимёвий тозалаш пунктлари, кир ювиш пунктлари, ҳаммомлар ва бошқалар) катта ва йирик қишлоқ аҳоли пунктларида жойлаштирилади.

6-жадвал

Т/р	Муассасаларнинг номланиши	Хизмат кўрсатиш радиуси, м
1.	Маҳалла маркази А. Маҳалла кўмитаси идораси Б. Дам олиш ва жисмоний тарбия-соғломлаштириш фаолияти учун хоналар (видеозал, ўйин автоматлари)	300-500 300-500
2.	Чойхона	500-700
3.	Сартарошхона	500-700
4.	Пойафзал таъмирлаш пункти	600-750
5.	Дорихона дўкончаси	500-700
6.	Озиқ-овқат маҳсулотлари дўкони	500-700
7.	Мавсумий савдо учун шийпон (бозорча)	500-700

3) чекланган, танлаб олинган хизматларни кўрсатувчи объектлар туманлар, вилоятлар марказларида ва Республика пойтахтида жойлаштирилади. Улар сирасига қуйидагилар киради: театрлар, кино-концертзаллари, цирклар, музейлар, лекторийлар, кўргазма заллари, универсал спорт мажмуалари, йирик савдо комплекслари, олий (люкс) тоифадаги маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ва шу кабилар.

Савдо объектларини ҚФЙ ёки қишлоқ хўжалик корхонасининг барча қишлоқ аҳоли пунктларидаги бўлган эҳтиёжни ҳисобга олган ҳолда товарларни тақсимланишига қараб жойлаштириш лозим.

Умумий овқатланиш объектларини аҳолининг реал эҳтиёж-ларини ҳисоб олган ҳолда икки асосий гуруҳ бўйича лойиҳалаштириш керак:

- оммавий хизмат кўрсатиш корхоналари (аҳолининг кундалик эҳтиёжларини қондириш учун мўл-жалланади ва ҳар бир аҳоли пунктида 5-10 дақиқада пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда жойлаштирилади). Улар мулкчилик шакллари бўйича давлатга қарашли, ширкат ва хусусий корхоналар бўлиши мумкин;

- танлаб хизмат кўрсатиладиган корхоналар (нафақат овқатланиш, балки дам олиш ва кўнгил очиш учун мўлжалланади - ресторанлар, барлар, кафе ва бошқалар).

Коммунал ҳамда маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ва муассасалари ҳар бир аҳоли пунктидаги аҳолини энг зарур хизматлар билан таъминлашни ҳисобга олиб 30 дақиқада пиёда етиб олиш мумкин бўлган жойда жойлаштирилади.

Аҳоли сони кам бўлган (1000 кишигача) қишлоқларда маиший хизматларни уйлар қошида (этиқдўз, тикувчи, маиший асбобларни таъмирлаш бўйича уста ва

шу кабиларнинг уйларида) ёки маҳалла марказида (маиший хизматлар блоки) ташкил этилиши тавсия қилинади. Маиший хизматлар блокини бошқа муассасалар (савдо объектлари, меҳмонхона, ҳаммом ва шу кабилар) билан бирлаштириш ҳам мумкин.

Хизмат кўрсатишнинг юқорироқ даражасидаги объектлар билан таъминлаш аҳоли пунктларининг гуруҳлари учун назарда тутилиши лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати: (REFERENCES)

1. Iskenderov, A. B., Uzaqbaev, Q. K., Sharibaev, A. M., & Djanabaev, I. B. (2019). Turizm hám rekreaciyalıq geografiya” páninen oqıw-metodikalıq qollanba. Nókis-2019, 128.
2. Turdimambetov, I., Joldasov, A., Iskenderov, A., & Uzaqbaev, Q. (2022). Qaraqalpaqstanm ekonomikaliq ham socialliq geografiyasi.
3. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Oteuliev M. O. TERRITORIAL FORMATION OF THE EDUCATION SYSTEM IN IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Экономика и социум. – 2020. – №. 12 (79). – С. 276-279.
4. Turdimambetov I. R., Uzaqbaev Q. K., Niyazimbetova G. CURRENT STATUS OF MEDICAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN //Science and education in Karakalpakstan.–2020. – 2020. – Т. 2. – С. 104-108.
5. Tursinbaevna, Gaypova Roza, and Uzaqbaev Qoblan Keunimjay Uli. "Territorial Location Of Medical Services To The Population In The Republic Of Karakalpakstan." The American Journal of Applied sciences 2.11 (2020): 28-33.
6. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Aholiga xizmat ko'rsatish sohalarini tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari." Fan va jamiyat (2022).
7. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Xaliqqa xizmet ko'rsetiw tarawlari ekonomikasinin'geografiya ilimindegi ornı." Fan va jamiyat (2019).
8. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Geografiya boyinsha mag'liwmatnama." NMPI baspaxanası (2017).
9. KEUNIMJAY-ULI, UZAKBAEV KOBLAN. "Qaraqalpaqstan Respublikasin ekonomikaliq rayonlastiriwdin'geografiyalıq tiykarlari." Fan va jamiyat (2023).
10. Алексеев А.И. География сельской местности. М., 1989, - 173 с.
11. Алексеев А.И. Многоликая деревня: (населения и территория). – М.: Мысль, 1990. – 266 с. 11 с.
12. Алексеев А. И., Ковалев С. А., Ткаченко А. А. География сферы обслуживания: основные понятия и методы. – 1991. 117 с. 46 с.
13. Максимов В.А. География сельской местности (проблемы и методы исследования). Уфа, 1992, 8 с.

14. Солиев А., Назаров М. Ўзбекистон қишлоқлари (Қишлоқ жойлар географияси). Т.: “Fan va texnologiya”, 2009, - 6 бет, 212 бет.
15. ШНК 2.07.04-2019 Қишлоқ хўжалиги корхоналари ҳудудларини меъморий режалаштириш ва ташкил қилиш / Ўзбекистон Республикаси Қурилиш вазирлиги. Тошкент ш. 2020 й.
16. Узакбаев К. К. АҲОЛИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАЛАРИНИ ҲУДУДИЙ ТАШКИЛЛАШТИРИШ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 233-240.
17. Утепова Г. Б., Узакбаев К. К. РОСТ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН И ЕГО ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ //Экономика и социум. – 2021. – №. 10 (89). – С. 1121-1130.
18. Қурбонов Ш. Ўзбекистон қишлоқ туманлари ижтимоий-иқтисодий географияси / Ш.Қурбонов; Ўзбекистон Республикаси олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети. – Т.: MUMTOZ SO‘Z, 2019. 226 б.